



Modern Türklük Araştırmaları Dergisi

Prof.Dr. İristay Kuçkartayev'in Anısına

Cilt 13, Sayı 3 (Eylül 2016), ss. 47-54

DOI: 10.1501/MTAD.13.2016.3.28

Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Ali Şir Nevâyî (1441-1501): Âlim, Şâir ve Devlet Adamı*

F. Sema Barutcu Özönder

Ankara Üniversitesi (Ankara)

ÖZET

Ali Şir Nevâyî, İslamî muhit Orta Dönem Türk Dünyasının en önemli şahsiyetlerinden biridir. Onun ilmi, edebî ve siyasî faaliyeti içiçe girerek bütün hayatını kaplamıştır. Etkisi yalnızca Türkistan Türklüğü ile sınırlı değildir, bugünkü İran ve Irak sahası üzerinden Türkiye Türklüğüne de derinden etkilemiştir. Bu etkinin Türk soylularla sınırlı kalmadığını, onu ve eserlerini anlamak için hazırlanmış olan Türkçe-Farsça, Farsça-Türkçe iki dilli hacimli sözlükler de açıkça göstermektedir. Ali Şir Nevâyî'nin hayata ve dünyaya bakışını anlamak için yalnızca şairliğini kavramak yeterli değildir, siyasî ve ilmi cepheleri ile birlikte ilişkilerini ve olaylar karşısındaki tutum ve yaklaşımlarını bir bütün olarak kritik etmek, modern dönem Türk ulusal ve sosyal kimlik krizlerinin çözümünde de örnek olacak kıymettedir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Ali Şir Nevâyî, Türkistan Türklüğü, Timürlü dönemi, Timürlü sarayı, "Timürlü rönesansı"

ABSTRACT

Ali Şir Nevâyî is one of the most important characters of the Medieval Islamic Turkish World whose scholarly, literary and political activities merged throughout his life to make him a unique scholar, poet and statesman. His legacy is not limited to the Turkistan, but has affected the Ottoman realm deeply by reaching to this geography over Iran and Iraq. A look at the volumes of bilingual Turkish-Farsi and Farsi-Turkish dictionaries specifically prepared to understand his work shows that the effect of his legacy goes beyond that on the "privileged" few in society. Understanding Ali Şir Nevâyî's perception of life and the world is not possible only by looking at his poetry because such an attempt must include an understanding of his relationships by considering their political and scientific aspects and by analyzing his reactions and approaches to numerous events as a whole. Such an understanding is especially important for solving the crises in Turkish national and social identity in the modern era.

KEY WORDS

Ali Şir Nevâyi, Turkestan Türks, Timurid period, Timurid court, "Timurid renaissance".

Ali Şir Nevâyi: Şâir, âlim ve devlet adamı...

Âlim. İlk anda dinleyeni duraklatacaksa da, âlim. Çünkü ilk Türk edebiyat tarihçisi... Türk Edebiyatının ilk Őairler tezkiresi *Mecâlisü'n-nefâis*¹ onun yetkin kaleminden çıktı. Aruz bilimini Türkçede inceleyip ortaya koyduğu için Edebiyat kuramcısı da... *Mizânü'l-Evzân*² onun bilimsel ölçüsü de dâhil hâlâ çok yönlü işlenmeyi bekleyen bir eseri olarak karşımızda. Orta dönem Türk tarih tezini koyucularından biri olması bakımından tarih bilimcisi, hatta kuramcısı. Adını bildiğimiz *Zübdetü't-Tevarîh*³ eseri bu tezin bir ürünü olmalı. Ancak yazdırtdığını bildiğimiz tarihler de onun Türk tarih tezini belirleyebilmemiz için yeterli⁴. Dinler

* 5 Nisan 2006 tarihinde, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü-Özbekistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliğı tarafından düzenlenen *Doğumunun 565. Yılında Büyük Özbek Şairi ve Devlet Adamı Ali Şir Nevâyi Bilimsel Toplantısı*'nda yapılan konuşmanın metnidir.

¹ *Mecâlisü'n-nefâis* (MN) Herat, Horasan ve Azerbaycan'da yaşayan ve çoğı Farsça Şir söyleyen 461 Şairi zikreder. Yazılış tarihi: m. 1491-1492) Doğı Türk edebiyatı kadar İran edebiyatı için de kaynak eser değerindedir. Türk tezkireciliğinin oluşmasında ise yeri önemlidir. Eseri Fağrı-i Herîti ve Sâm Mirzâ Farsça, Şâdikî-i Kitâbdâr ise Türkçe olarak zeyletmişlerdir. MN, Fağrı-i Herîti, Muhammed-i Kazvîni, Fâyiz-i Nî-merdâni, Şâh 'Ali bin 'Abdu'l-'alî ve Mirzâ 'Abdu'l-bâkî Şerîf-i Radavî tarafından Farsçaya da tercüme edilmiştir.

² Metnin bilimsel yayını için bkz. Eraslan (1993).

³ *Zübdetü't-Tevarîh* (ZT), Ali Şir Nevâyi'nin yazdığını bildiğimiz, ama elimizde olmayan eseridir. Nevâyi'nin bu eseri kaleme aldığı kesindir. Aynı zamanda eserlerinin bir hesabını da verdiği *Muğâkemetü'l-Luğateyni*'nde Nevâyi başlıca eserlerini isim isim belirtir, yazılış sebepleri ile ilham kaynaklarını açıklar. Nevâyi bunlar arasında *Zübdetü't-Tevarîh*'i hamselerini yazdıktan sonra kaleme aldığını şöyle belirtir: "Bu hamse meşguliyetinden vaz geçtikten sonra, tahayyülüm seyyahını sultanlar alanına koşturdum. Mübhem kitapçıkların karanlığından *Zübdetü't-Tevarîh* adlı eseri ortaya çıkardığımda, sultanların ölmüş adlarını bu canlılık suyu ile dirilttim." (T778b 26-T779a 1, Barutcu Özönder 1996: 215). Literatürde kısaca Hâfız Ebrü olarak tanınan Heratlı veya H'âf'lı ilk Timürlü tarihçisi Mevlânâ Şihâbe'd-dîn 'Abdallâh Bihdâdîni'nin bir dizi tarih ve coğrafya eserinin içinde en önemlilerinden biri olan 1427/830 tarihli *Mecma'a'l- Tevarîh* başlığını taşıyan dört kısımdan oluşan dünya tarihinin son kısmı *Zübdetü't-Tevarîh-i Baysunguri*'dir (EY, İstanbul, Fatih, 473t/1). Bu, Şahruh'un oğılu Baysungur'a sunulduğundan bu adla tanınır ve 1427'ye kadar Şahruh'un tarihini kapsar (Woods 1987). Muhtemelen Ali Şir Nevâyi'nin ZT'i de Hâfız Ebrü'nun ZTB'nin Hüseyin Baykara dönemini kapsayarak genişletilmiş ve gözden geçirilmiş bir Türk sultanlar tarihidir. Nevâyi'nin ZT'sinin, Ulug Beg'in *Ullus-i Arba'a-yi Çingizi* gibi kayıp olması ilginçtir.

⁴ Onun Muhammed b. H'ândşâh Mirh'ând'a (ö. 1498/903) yazdırtdığı *Ravzatü's- şafâ fi Sireti'l-Enbiyâ ve'l-Mülük ve'l-Hulefâ*. Nevâyi ve Timürlü tarih yazıcılığı ile ilgili olarak bkz. Togan

tarihi, özelde Türk dinler tarihi için önemli bir kaynağın da sahibi: Abdurrahman Câmî'nin Arap ve Fars sûflerini ele aldığı tezkiresinin Türk ve Hind sûflerinin de eklenerek genişletilmiş hâlinin Türkçede kaleme alıcısı⁵. Dil bilimci; çünkü orta dönem karşılaştırmalı Türk dil biliminin uygulayıcısı. Türkçe ve Farsçayı karşılaştırdığı *Muhâkemetu'l-Luğateyn*⁶ adlı eseri hem ses hem biçim hem de söz varlığı seviyelerinde döneminden kalan tek karşılaştırmalı dil bilimi örneği.

Bunların dışında, elbette Herat'ın bilim yuvası İhlasiye Medresesinin kurucusu⁷.

Devlet adamı. Çünkü Temürlü Divanının Uygurları temsilen "İslâm beği"⁸.

(1978), Woods (1987).

⁵ Nitekim Câmî'nin *Nefehâtu'l-üns min hazarâti'l-kuş* tezkiresi (Yazılış tarihi M. 1478) de Ensârî-i Herevî'nin *Tabakâtu's-şüfiyye*'sinin genişletilip düzeltilmiş hâlidir. Yazılış tarihi M. 1495-1496 olan *Nesâyimu'l-mahabbe min şemâyimi'l-fütüvve* (NM) aslında bir telif-tercümedir. Nevâî tezkiresinde Câmî'nin yer vermediği, fakat Attar'ın *Tezkiretu'l-evliyâsında* bulunan sûfler dışında Câmî'nin zikretmediği çağdaşı sûfleri de eserine dâhil ettiğini belirtir. Nevâî Türk tasavvuf tarihini Hoca Ahmed Yesevî ile başlatır ve zamanına kadar tespit ettiği Türk sûfleri tezkiresinde toplar. Tezkire Hind kökenli sûfleri de kapsamı bakımından önemlidir. Bunda hiç şüphesiz, emperyal Timürlü devletinin şuurlu yöneticisi Nevâî'nin Türk siyasî hâkimiyetinin Hindüstan'ı da içine aldığı da sergilemiş olması açısından ayrıca dikkate değerdir. Zaten de yalnızca İran sahasında değil, bu sahadan da; Hindüstan sahasından tertip edilmiş Nevâî sözlükleri ile Nevâî eserleri ağırlıklı olmak üzere, 19. yüzyıldaki İngiliz İşgali sırasındaki yağmadan geriye kalabilen Doğu Türkçesinde yazma eserlerin bugün Pakistan ve Hindistan kitaplıklarında (Râmpür, Haydarabad, Yeni Delhi, Patna-Bankipore, Lahor-Puncab Üniversitesi Şirânî Koleksiyonu) saklandığını biliyoruz. Böyle yazmalar hakkında bilgi almak için bkz. Süleymanov (1979), Birnbaum (1983). NM'nin bilimsel yayını için bkz. Eraslan (1979¹).

⁶ Eserin bilimsel yayını için bkz. Barutcu Özönder (1996).

⁷ İhlasiye medresesi bir külliye hâlinde 1476-1477'de kuruldu. Nevâî'nin fıkıh ve hadis derslerinin verildiği İhlasiye Medresesinin işleyişi ve masrafları ile ilgili ayrıntılar 1482'de hazırladığı *Vakfiye*'sinde verilmiştir. Bunun için bkz. Levend (1965:224-225). Vakfiye için ayrıca bkz. Subtelny (1991a: 257-86). İhlasiye medresesi için ise özellikle Subtelny'nin mükemmel araştırmasına bkz. (1991b: 38-61).

⁸ 1472'den 1490'da adamı Baba Ali Işık Aga'ya bırakıncaya kadar. Mecdeddin'in galibiyetiyle sonuçlanan Nevâî -Mecdeddin mücadelesinde, Nevâî'nin 1487 yılında Esterabad'a vali tayin edilmesi kadar, Belh valisi küçük kardeşi Derviş Ali'nin 1489'da ayaklanması da bu bırakışta etken gibi gözükse de, bu durum yine de Nevâî'ye şu dizeleri söyletebilmiştir:

Çün maña luğf etti Şah dīvānda mühr

Bu idi éldin kuyı mühr urmağım

Kim gurūr-ı nefis-i ser-keş men'ığa

Barçadın bolğay kuyı olturmağım

Çün şikeste-i nefis hâşıl bolmadı

Mundın oldı mührümi sındurmağım (*Nevâdiru's-şebâb*, Levend 1965: 43).

"İslâm beğleri", Timürlü devlet düzeninde padişah'tan sonra gelen idareci kısmını oluşturuyorlardı. Ali Şir Nevâî, *Mağbûbu'l-Ķulûb* unda İslâm beğlerinin sahip olmaları gerekli vasıflarını sıralar. Bunun için bkz. Levend (1965). Ayrıca Erçilasun (1979:103-104).

Ayaklanma ve başkaldırılarının soruşturulup bastırılmasında Sultanın müfettişi, adaletin ve yeniden huzur ve sükûnetin tesisinin hâkimi (1470)⁹. Savaş alanında sıkışan sultanın ordusunun erzak temincisi (1475). Sultanın yokluğunda paytahtı teslim ettiği Nayibi (1479)¹⁰. Dini siyasî bir araç olarak kullanacak kadar politikacı, ama Türkistan Türklüğünün bugünkü mezhep coğrafyasını belirleyecek kadar da etkin bir siyasetçi ve dini bütün bir Müslüman. Milliyetçi; çünkü modern tarihçilerin kimilerine göre kışkırtıcı, kimilerine göre saray entrikalarının bir parçası olarak değerlendirilecek kadar devletin idaresinde her alanda Türk unsurun öne çıkmasının ciddi mücadelecisi.

Ve elbette başarılarını ve yenilgilerini belirleyen olay ve olguları, bıraktığı mirasını üzerine oturttuğu sistematik düşünce tarzı, keskin öz eleştiri yetisi ve onu bugüne uzatacak kadar yüksek bir hayal gücü ile bir model insan: Ali şir Nevâyî.

Atılan... İlk çocukluk ve gençlik yıllarında yanlış çıkarıp yüze vurma meraklısı¹¹... Daha küçüklüğünden itibaren çekinilip kısıkanılan ve dosttan çok pek kolay düşman edinen biri. Ciddî bir tenkitçi...

“Ben” diyebilmediği kadar edilgenliğin gücünü de mükemmel kullanabilmiş bir usta.¹²

Uslanmaz bir romantik...

Pek küçücükken *Manıku't-Tayr*ı aslından okumaya başlayıp¹³ “kuşların dilini”

⁹ 1470 – şahruh’un oğlu, Baysungur’un torunu Yedigâr Muhammed Mirza ile mücadelesi sırasında, “Herat’ta ahalinin memurların tutumuna ve zulmüne karşı çıkardığı ayaklanma dolayısı ile kargaşalık baş gösterdi. Sultan AşN’yi bu işi soruşturmakla görevlendirdi. AşN Herat’a gelerek duruma hâkim olmuş, bir cuma günü minberden inerek sultanın fermanını okumuştu”. Aka (1991:95)

¹⁰ Hüseyin Baykara’nın, Ebu Sait’in oğlu Mirza Ebu Bekir’in ayaklanması üzerine Esterâbâd’a yürüdüğü sırada (Aka 1991:97).

¹¹ Abdu’s-Samed Bedaşşî’nin beytinde bulduğu yanlış (Mecalis, II. Meclis); Semerkantlı şair Riyazî (Mecalis, II. Meclis); şair Yusuf Bedî-i Endicanî’nin şiirlerine düzeltmeler (Mecalis, II. meclis). Levend (1965:31, 33-34); Câmî’nin müsveddelerini önce Nevâyî’ye gösterdiği ile ilgili olarak bkz. ML T 780a 25-780b 4; Barutcu Özönder (1996: 186-187, 222).

¹² Nevâyî’nin bu tabiati linguistik çatıları kullanımlarından, etkenden edilgene inen ustalıklı çatı dönüştürümlerinden açıkça belirlenebilmektedir. Nevâyî “ben” zamirini pek sık kullanmamış olsa bile, etken çatılı yüklemelerinde birinci kişi çekimini kullanmaktan hiç çekinmemiş bir şair, yazar ve âlimdir. Ancak onun, kendisinin de gerçekten pek beğendiği anlaşılın, edebî ve bilimsel katkılarını ve yeniliklerini türünün doruğuna çıkmış olanlarına göre yaptığı “takdir”lerinde (evaluation), özne “ben”i maskeleyip indirgeyerek cümlesini “ağır akademik üslûbun” çatısı da olan “edilgen”e dönüştürmesi Nevâyî üslubunun ve dolayısıyla kişiliğinin diğer bir dikkati çeken yanıdır. Nevâyî üslubunun bu açılardan bir araştırması ne yazık ki henüz yapılmamıştır.

¹³ Ali şir Nevâyî, *Lisânu't-tayr* içinde *Bu kitâb nazmıda öz münâsebetiniğ takrîb*, Bkz. Canpolat

ömrünün sonuna değin çözmeye kalkışacak kadar “gönül”lü.

İlk verdiği eserlerine bakılırsa, çocukluk ve gençlik yıllarında muhtemelen Farsçasının ana diline baskın geldiğini söyletebilecek derecede iki dilli¹⁴.

Ama Kığkine Bahadır’ın oğlu Nizamuddin Ali Şir ne zaman şuur yaşına ayak bastı, ne zaman yaradılışı garipliklerle uğraşmaya başladı, dikkat ve müşkilpesendliği huy etti; işte o zaman on sekiz bin âlemden fazla bir Türk âlemi gözüne göründü. Bu âlemin dokuz felekten fazla süs göğü onun tabiatine malûm oldu. İncileri, yıldız incilerinden daha parlak bir sonsuzluk ve yükseklik hazinesi ile karşılaştı; yabancıların basmasından korunmuş, kimsenin elinin değmediği, gülleri gök yıldızından daha ışıklı gül bahçesi karşısına çıktı. Kimsenin giremediği bu yola korkuyla ve kaygıyla girdi, seyrine doyamadı. O âlemin sonsuzluğunda kendi tabiatının atısını koşturdu, o göğün havasında hayal kuşunu yükseklerle uçurdu. Gönül sarrafına o hazinenin cevherlerinden baha biçilmeyen değerde lâller ve inciler aldırdı. O gül bahçesinin çiçeklerinden gönül gülçinine göğsüne güller ve yaseminler taktırdı.¹⁵

Türkçe düşünme ve yazma yolunda, çocukluğunda “Küçüklüğün Gariplikleri”¹⁶ ile Türkçenin garip kalmış anlamlarına söz elbiselerini giydirdi.¹⁷

Gençlik döneminde “Gençlik Nadirleri”ni¹⁸ temasından gençlerin dünyasında kargaşa çıkardı, ülke gençlerinin gönlünden rahatlarını aldı.

Orta yaşında kalemi, çılgın gönüllerin kapısını aşk taşı ile hakketti, fitne ve âfet odunu yaktı¹⁹.

Hayatının son demlerinde büyüklere faydaların su gibi hayat veren tadını

(1995:4, 266-269, CLXXXIX. kısım, 3476-3526).

¹⁴ Nevâyî’nin iki dilliliği, iki dilde de küçük yaşta sanat gücü yüksek eserler verebilmesi ona *zu’l-lisaneyn* lâkabını verdirmiştir.

¹⁵ Bu ve izleyen anlatının T1K İYELİKLİ TAMLAYICI (veya) T1K İYELİKLİ ÖZNE...-*XpDUR / (min) ... -Xpmin “-mXştXr/(ben) ... F-mXşXmdXr”* kalıpları ile delile dayalılığı gösteren mükemmel aslı için bkz. Ali Şir Nevayî, *Muhakemetü’l-Lugateyn*, T778b 15-T779a 3; Barutcu Özönder (1996:215). Kırgız ve Türkiye Türkçeleri örneğinde delile dayalılığın işaretleyicileri ve pragmatik anlamları hakkında daha çok bilgi için bkz. Kılıç (2005).

¹⁶ Şairin *Āarāyibu’ş- şıgar* divanı (GS); Bilimsel yayını için bkz. Günay Kut (2003) *Āarāibü’ş- şıgar. İnceleme-Karşılaştırmalı Metin*. Türk Dil Kurumu, Ankara.

¹⁷ Burada Nevâyî’nin modern dil biliminin söz-anlam/kavram ilişkisine dair bilgisine özellikle dikkat çekmek isterim.

¹⁸ *Nevadirü’ş-şebab* divanı (NŞ); Bilimsel yayını için bkz. Metin Karaörs, *Ali Şir Nevâyî Nevadirü’ş-şebab*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 877, Ankara, 2006.

¹⁹ *Badayıu’l-vasat* divanı (BV); Bilimsel yayını için bkz. Kaya Türkay, *Ali Şir Nevâyî Bedayıü’l-Vasat Üçüncü Divan*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 807, Ankara, 2002.

ulaştırdı, gelip geçici isteklerinin alevine nasihatler kaynağından su vurdu²⁰.

Hamse pençesine el attığında ilkin *Hayretü'l-ibrâr* bağında tabiati güller açtı; Şeyh Nizamî'nin ruhu *Maḥzenü'l-esrâr*'ından başına inciler saçtı²¹. *Ferhâd u Şîrîn* geceler diyarına hayali yol tuttuğunda, Mir Hüsrev'in nefesi *Şîrîn u Hüsrev* ateşinden çerağını aydınlattı²². *Leylâ ve Mecnûn* vadisine aşkı ayak vurunca H'âcû'nun himmeti *Gevher-nâmesinden* saçlarına inciler ulaştırdı²³. Canı *Seb'a-i seyyâre*'yi ölçmek isteyince, Eşref *Heft Peyker*'inin yedi hurisini ona armağan olarak hazırladı²⁴. Sedd-i Sikenderî'nin temelini zihninin mühendisi atarken, Hazret-i Mahdum *Hired-nâme*'sinden düzeltme ve yardım kösünü çaldı²⁵.

Bu hamse meşguliyetinden vazgeçince, tahayyülünün seyyahını sultanlar tarihi alanına koşturdu. Sultanların ölmüş adlarını *Zübdetü't-Tevarîh* canlılık suyu ile diriltti.

Nesâyimu'l-mahabbe esintilerinin beyanından kalemi feyz bahşeden olunca, Tanrı velilerinin kutlu ruhlarının feyziyle âlem doldu²⁶.

Lisânu't- tıyr nağmeleri ile terennüm ettiğinde kuş dili işareti ile hakikat sırlarını mecazî yoldan gösterdi.

Nesru'l-leâlî hazinelerinin tercümesine girişince *Nazmu'l-cevâhir* ile el dokunulmamış mâna hullelerini yan yana dizdi²⁷.

Mizânü'l-evzân bahirlerinde dalgıç olduğunda, o ölçü ile Nasır-ı Tüsî'den özür dileyerek affını istedi²⁸.

²⁰ *Favayidu'l-kiber* divanı (FK); Bilimsel yayını için bkz. Önal Kaya, *Ali Şir Nevâyî Fevayidü'l-Kiber*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 670, Ankara 1996.

²¹ Sabir Muhammed, *Ali Şir Nevai'nin İlk Mesnevisi Hayretü'l-Ebrar Hakkında Araştırmalar: Edisyonkritik ve Giriş*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1961. Ayşehan Deniz, *Hamsetü'l-Mütehayyirin Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin*, Ankara, 2006.

²² Gönül Alpay, *Ali Şir Nevai Ferhad ü Şirîn İnceleme-Metin*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No 173, Edebiyat Fakültesi yayımları No 38 Araştırma Serisi No 30, Sevinç Matbaası, Ankara, 1975. Gönül Alpay Tekin, *Ferhad ü Şirîn, İnceleme Metin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

²³ Ülkü Çelik, *Ali Şir Nevâyî, Leyli vü Mecnun Gramer-Metin-Dizin*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 1993, (Danışman Prof. Dr. Talat Tekin). Ülkü Çelik, *Ali Şir Nevâyî Leyli vü Mecnun*, Ankara, 1996.

²⁴ Güzin Tural (Çöktü), *Sebai Seyyare*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 1993.

²⁵ Hatice Tören, *Ali Şir Nevâyî Sedd-i İskenderi (İnceleme-Metin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları 674, Ankara 2001.

²⁶ Kemal Eraslan, *Ali Şir Nevâyî Nesayimü'l-mahabbe min Şemayimi'l-Fütüvve*, Ankara 1996; Kemal Eraslan, *Ali Şir Nevâyî Nesayimü'l-mahabbe min Şemayimi'l-Fütüvve*, İstanbul 1979.

²⁷ Hilmi Satıcı, *Ali Şir Nevai Nazmü'l-Cevahir, Transripsiyonlu Metin ve İndeks*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, İstanbul 1968.

²⁸ Kemal Eraslan, *Ali Şir Nevâyî Mizanü'l-Evzan (Vezinlerin Terazisi)*, Ankara, 1993.

Yine Farsî büyücülerin ve Pehlevî masalcıların da aynı konularda kâğıtlar süsledikleri, tomarlarca kitap tertip ettikleri pek çok risalelere kalem sürdü, mektuplar yazdı²⁹.

Gerçekten de âlim hüküm vermek için bunlara bir göz attığında, önce Farsça sonra da Türkçe eserlerdeki güzelliklerden nasibini aldığı takdirde, her birinin derecesini belirleme anında, Nevâyî'nin sözlerinin mertebesi zirveden aşağı inmiyor ve tertibinin yıldızı en yüksek dereceden başka yeri beğenmiyor.

Nevâyî Farsçanın karşısında sarsılan bir dili, ana dilini yeniden ayağa kaldırdı, ona prestijini geri verdi. Oğuz'u, Kıpçak'ı, Uygur ve Karluk'uyla Türkistan Türklüğünü 20. yüzyılın ilk çeyreğine varıncaya kadar tek bir edebî dilin, yazı dilinin çatısı altına topladı; etki alanını Türkiye'ye uzatıp bir yazılı edebî mirasın yapıcısı oldu. Teşvik edicisi de oldu.

Bu dili, Türk dilini bugün konuşanları dilde "tarihsel statü" sahibi kıldı³⁰.

Kaynaklar

- ABİK A.D. (1999) Ali Şir Nevayî'nin Zübdetü't-Tevarih Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1996*, Ankara 1999, 1-6.
- AKA İ. (1991) *Timur ve Devleti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları: XXIV. Dizi – Say. 15.
- BARUTCU ÖZÖNDER F. S. (1999) Genel Türklük Alanı Çerçevesinde Türk Dilinin Durumu, İleriye Dönük Bakış ve Yaklaşımlar. *KÖK Araştırmalar I* (1) Bahar 1999, 31-40.
- BARUTCU ÖZÖNDER F. S. (1996) *Ali Şir Nevaî, Muhakemetü'l-Lugateyn*. Ankara: TDK Yay.
- BIRNBAUM E. (1983) Turkish Manuscript: Cataloguing since 1960 and Manuscripts Still Uncatalogued: Part 3: U.S.S.R., Iran, Afghanistan, Arab Lands (Except Palestine), Israel and Palestine, India and Pakistan, China. *Journal of American Oriental Society* 103.4 (1983), 691-707.
- ERCİLASUN A.B. (1979) Ali Şir Nevaî'nin Mahbûbu'l-Kulûb'unda Devlet Anlayışı. *XVI. Milletlerarası Altaistik Kongresi (21-16.x.1973 Ankara) Bildirileri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 51, Seri I – Sayı: A7, 103-112.
- HINZ W. (1936) Quellenstudien zur Geschichte der Timuriden. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 90 (1936), 357-98.
- KARTAL A. (2000) Ali Şir Nevaî'nin Mecalisü'n-Nefais İsimli Tezkiresi ve XVI. Asırda Yapılan Farsça İki Tercümesi. *Bilgi* 13/Bahar 2000.
- KILIÇ F. (2005) Kırgız Türkçesinde Algısal Delile Dayalılık. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 2(1) Mart 2005, 68-113.

²⁹ Ayşehan Deniz Abik, *Ali Şir Nevâyî'nin Risaleleri Tarih-i Enbiya ve Hükema, Tarih-i Müluk-i Acem, Münşeat Metin Gramatikal İndeks-Sözlük*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 1993 (Danışman Prof. Dr. Mustafa Canpolat).

³⁰ Linguistik açıdan dillerin "tarihsel statü"ye sahip olmaları önemlidir. Bu, etnolinguistik hayatîyetin devamlılığı için aranan baş etkenlerden biridir. Bunun için bkz. Barutcu Özönder (1999).

- LEVEND A.S. (1965) *Ali Şir Nevai I. Cilt Hayatı, Sanatı ve Kişiliği*. Ankara : TDK Yay - Sayı: 239.
- SUBTELNY M.E. (1988) Socioeconomic Bases of Cultural Patronage under the Later Timurids. *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 20, No. 4 (Nov., 1988), 479-505.
- SUBTELNY M.E. (1979-1980) Ali Shir Nava'i: Bakhshi and Beg. in *Eucharisterion: Essays Presented to Omeljan Pritsak on his Sixtieth Birthday by his Colleagues and Students*, ed. Ihor ŐEVĀENKO and Frank E. SYSYN [=*Harvard Ukrainian Studies* 3-4 (1979-80)], pt. 2, 797-807.
- SUBTELNY M.E. (1984) Scenes from the Literary Life of Timurid Herat. in *Logos Islamikos: Studia Islamica in Honorem Georgii Michaelis Wickens*, ed. Roger M. Savory and Dionisius A. Agius, *Papers in Mediaeval Studies* 6 (Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1984), 137-55.
- SUBTELNY Maria Eva. (1991a) The Vaqfiya of Mir 'Ali Shir Nava'i as Apologia. *Fahir Iz Festschrift*, ed. Günay KUT and Gönül A. TEKİN [=*Journal of Turkish Studies* 15 (1991)], 257-86.
- SUBTELNY Maria Eva. (1991b) A Timurid Educational and Charitable Foundation: The Ikhlasiyya Complex of 'Ali Shir Nava'i in 15th Century Herat and its Endowment. *Journal of the American Oriental Society* 111.1 (1991), 38-61.
- SÜLEYMANOV Hamid (1979) Po rukopisnım fondam İndii. *Sovetskaya Türkolojiya*, No. 2, 68-73
- TAUER F. (1965) Timurlular devrinde tarihçilik. (Trans. A. ATEŐ), *Türk Tarih Kurumu Belleten* 29 (1965).
- TOGAN Z. V. (1978) Ali Şir Nevai. *İslam Ansiklopedisi*, C. I, 5. Baskı, İstanbul 355-356.
- WOODS John E. (1987) The Rise of Timurid Historiography. *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 46, No. 2 (Apr., 1987), 81-108.

F. Sema Barutcu Özönder

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Sıhhiye/Ankara

E-posta: barutcu@humanity.ankara.edu.tr

Yazı bilgisi:

Alındığı tarih: 20 Haziran 2016

E-yayın tarihi: 10 Ocak 2017

Çıktı sayfa sayısı: 8

Kaynak sayısı: 23